

Революційним шляхом

Клим Поліщук

(Із записної книжки)

Місто мовчало, наче мертве. Стоячи на розі двох пустельних вулиць з карабіном в руках, дивився на зоряне осіннє небо і шептав:

— Мерзотники... то ж не так давно самі кричали, що смертної кари не повинно бути!..

І згадувалося, що вони сказали:

— Ви, товаришу, сентиментальний тип, а революція таких не знає...

Стрижена товаришка в сірій гайдамацькій шапці, запихаючи в рот "реквізованого" цукерка, презирливо пирхнула:

— Такої м'якосердечності від вас ніяк не сподівалася...

Я мовчки взяв карабіна і разом з нашими подався на варту, хоч моя душа поривалася до темного льоху, що під будинком "Тимчасового комітету охорони Революції", де сидів якийсь заляканий і звичайний юнак, якого "засуджено" до розстрілу. Чи варто згадувати те, що він був самий звичайний собі і що тільки через це я став в його обороні?.. — Гадаю, що не варто було, бо моя "оборона" викликала серед моїх товаришів лише самозадоволений регіт і більш нічого.

Думаючи про них на самоті, бачив перед собою їх сліпо захоплені лиця і чув їх "програмову" мову, завдяки якій вони зуміли на якийсь час стати тими казковими каліфами, які, жартуючи, нищили нерозвинене і карали на смерть ненароджене... І якось дивно, надзвичайно чудно було відчувати те, що я з ними уявляю якусь цілість і що нас в'яже одна мета, ради якої взяв у руки за— іржавленого карабіна і став з ними на безлюднім розпутті...

Хвилинами десь усередині грудей з'являлося незрозуміле прикре почуття, яке буває після безсонно-п'яної ночі або після якоїсь наглої страти... і відчував, що дійсно втратив... Так, утратив віру в тих, кого досі вважав відданими справі боротьби за право гноблених і хто досі здавався мені покликаним самою революцією. І тепер, після цього випадку з отим звичайним юнаком, відчув, як у мені щось обірвалося і впало на серце, даючи його до нестерпного болю, який заставляв мене напружувати всю силу своєї волі, аби стриматися від якогось мені самому ще невідомого, непевного кроку...

— Гидотники...— майже несвідомо складалося огидне слово лайки і я поспішно зводив до неба свої очі й намагався думати оте старе, як світ, давно пережите, Кантове: "Зоряне небо наді мною і моральний закон в мені..."

Дивився і думав, а душа несвідомо тужила, серце чогось стискалося, мозок ворухився від настирливої думки:

— Звідки у них така певненість?..

* * *

...Все, що творилося й твориться, являється низкою кінематографічних малюнків,

лише з тією різницею, що ми всі являємося співучасниками цього величезного сценарію, що називається сучасне життя, і якраз цього життя я не в силі зрозуміти, і дарма тільки вишукую логіки явищ... Захоплений, як і всі інші, з'яви—щами боротьби, я здатний був робити те все, що робили мої товариші, і переконано дивився в майбутнє, яке пророкували всі "бувші"...

І коли надвечір "чужі" залишили місто, "наші" створили "Тимчасовий комітет охорони Революції", який забрав до своїх рук усю владу і охорону громадського спокою, заки не прийдуть "свої". Після того, як оголосили наказ і відозву до населення, з ініціативи товариша "Комітету", який вважався одним з найвизначніших членів нашої партії, взялися до "очищування" міста від ворожого нам елементу...

Довго і сумно блукали по вулицях наші тіні, дивно і чудно лунали стримані голоси, які чулися між магазинами дрібного краму, де переважно провадилися труси, але ще дивніше і чудніше було те, що ніхто з нас ніде не міг знайти навіть натяку підозрілого, і скрізь, як один чоловік, усі ждали "своїх"...

Навантажені предметами спекуляції, консервами та цукерками, невеличкими гуртками вертали назад. Дехто був незадоволе—ний і говорили між собою:

— Це ж чортзна-що таке!.. Щоб "Комітет охорони" і не міг виявити ніякої діяльності!..

— А що то нам ще "свої" скажуть?!

— Є чого турбуватися!..—казав я по своїй "несвідомості". — Чим спокійніше, тим і ліпше!..

— Хе, — відповідали в'їдливим тоном. — Чи ви, товаришу, уявляєте собі, що таке даний момент і Революція взагалі?..

— Цілком! — змагався я. — І, як мені здається, чим більше спокою тепер, тим більше ладу потім...

Згідливо плескали по плечу і сміялися:

— Ви, наївна людина!.. Ми вас на варту вишлемо, бо з вас добрий вартовий буде!..

* * *

Зраділи, та ще й невимовно... Хтось з товаришів привів "злочинця", отого самого звичайного юнака... Затримали його на вулиці, коли він чогось біг бігом, і зараз же обшукали. Знайшли за пазухою претовстючого зшитка з гімназійними віршами, присвяченими якійсь "звѣздочкѣ Наташѣ", і щоденника, де інтимні переживання юнацької душі були рясно забарвлені політичними сентенціями на такі теми, як "Хто винен" і "Хто ліпший"?.. Було чимало прикрого і про нашу партію, яку юнак називав "кучкой шарлатановъ и узурпаторовъ".

—О, це фрукт небезпечний!—важно промовив товариш голова, розгортаючи зшиток.

Всі глянули на звичайну постать юнака, який був одягнутий у драну гімназійну шинелю і стоптані старенькі чоботи. Очі його ніяково моргали, бліді губи злякано ворушилися, наче хотіли щось сказати.

Товариш голова, дивлячись пильно йому в лице, спитався:

— Скажіть нам, будь ласка, куди ви йшли з цією прокламацією?

Юнак, почувши слово "прокламація", затремтів весь і хриплим, ледве чутним голосом, відповів:

— Я хател к Серьоже...

— А що то за Серьожа такий?

— Это мой товарищ... Ми вместе учімся...

— І ви йшли до нього на таємну нараду?

Юнак витяг з ковніра свою біляву голову і, заїкаючись, сказав:

— Я не знаю, что ви говоріте...

— Що то значить?— здивовано підняв голова брови.

— Я не знаю українського языка...

— Як то так?! — майже крикнув голова. — А український хлібець їсте, га?..

— Я не знаю...

Голова обвів нас усіх таким хитрим поглядом і, підморгуючи до стриженої товаришки, яка байдуже їла цукерки, сказав:

— Перед вами, товариші, цікавий примірник "білого" агітатора! Зараз ви самі побачите, що це правда!..

Розгорнув зшитка і прочитав:

"Бедная моя Родіна! Этот Глупий русскій народ настоящій скот! Подлеци жіді і мошенніки українци, — (что значіть: украсть!) — обмакивают его, а он і не думает о том, чтобы безжалостно расправіться с етой гадіной і возвратіться к билому велічію По— мазніка..."

— Ач, який мудрий!— почувся з кутка голос бувшого "ніжня— го чіна" старої армії, який тепер відігравав одну з першорядних ролей в "Цека" нашої партії. — В "расход" його, зволоч таку!..

— Мені здається, що його треба судити... — покашлюючи, промовив хтось від порога.

— А хіба не можна просто "революційним шляхом"?— стиснула плечима стрижена товаришка.

Юнак так і присів.

— Я нічево не знаю... Я нічево не делал... Я только для себя... Із какой-то газети спісал... — залементував він.

— Гм... ловко притворяється хлопак!..— зареготався бувший "ніжній чін" і, разом з ним, зареготалися й інші.

Голова зробив знак рукою тому, що стояв коло порога, і той підійшов до столу.

— Зачиніть його і поставте вартового!— показав рукою в бік юнака.

Той підійшов до юнака, взяв його за рукав і сказав:

— Ходім, голубчику, куди тобі належитьсь!..

— Товариші! — озвався я. — Мені здається, що цей юнак нічого страшного собою не являє і що його було б найкраще пустити до його Серьожі... Мало чого хто не напише в своїх записниках і щоб так кожного стали ми тягати...

Але мої товариші зробили такі здивовані лиця, так дивно видивилися на мене, що я замовк. Голова многозначно кашлянув і сказав:

— Чи не збираєтеся ви його боронити?..

— Цілком! — відповів я. — Хіба ж можна судити людину за те, що вона інакше думає?..

— Але як думає, га?!—скрикнув "ніжний чін".—Чому ви, товаришу, не звертаєте уваги на зміст його затаєних думок?..

— Я думаю, що кожна людина має право по-своєму думати! Крім того, людина ця ще настільки молода, що невідомо, який вона зможе витворити світогляд в майбутньому,—сказав я, але "ніжний чін" зіртовано схопився з місця й загаласував:

— Товаришу голово! Я не розумію, де наша партійна дисципліна?.. Хіба ж це можливо, щоб товариш міг себе так тримати?..

Голова схвильовано закашлявся і я затих. Мовчав, коли юнака вивели до льоху, що під будинком, мовчав також на протязі години "суду". Мовчав тому, що бачив даремними всякі змагання з ними, коли їх очі світилися якоюсь незрозумілою радістю і коли кожний думав про те, що ось то він не так собі звичайний обиватель, який залякано сидить десь у закутку, а творець подій, який може багато і який навіть має власть судити людину, та ще й суворо... Особливо ясно бачив я це в очах стриженої товаришки, лице якої аж палало від таємної радості, що вона також учасниця "суду", суду хоробливої пристрасті дрібних душ, де, однаково, їй було добре і приємно... Дивився на них і дивувався — як я досі міг бути з ними?..

* * *

.. Читали уривки зі щоденника і на тій підставі судили автора. Говорили багато, але ні слова не сказали про те, що судять випадкового хлопчика і невідомо, з яких причин. Про це сказав я і сказав просто:

— Смішно, товариші, судити дитину, будучність якої ще впе— реді!.. Я розумію, коли судять агітатора, але не розумію, як можна судити дитину за її школярські зшитки?..

— А ви думаєте, що як він виросте, то до нашої партії вступить? — засміявся "ніжний чін".—Не турбуйтеся, товаришу, не турбуйтеся!..

Товариші зареготалися, а голова суворо насупив брови і сказав: — Замість того, щоб сперечатися, ліпше проголосуємо! Хто за те, щоб випустити його на волю, прошу піднести руки!

В повітрі була самотня рука і та рука належала мені. Всі інші сиділи і затаєно всміхалися. Голова по-фаховому озирнувся навколо себе і сказав:

— Хто зате, щоб...

— Я обидві!—заглушаючи останнє слово голови, крикнула стрижена товаришка і, разом з нею, піднесли вгору руки всі інші.

— Коли ви по-своєму, то я по-своєму...—блиснула в моїй голові несподівана думка і, в той же час, до страшної нудоти зненавидів їх і відчув потребу бути самим собою, щоб міг вільно думати...

І коли голова оголосив засідання "суду" зачиненим і, звертаючись до товаришів, запропонував розійтися на варту, я перший узяв карабіна і сказав:

— Охоче!..

Стрижена товаришка глузливо оглянула мене з ніг до голови і процідила крізь зуби:

— Я так і знала... Сентиментальна личність...

* * *

...Зорі великі і яскраві, яких не буває влітку... Небо, як прірва, але, одначе, привабливе і закликаюче... Вслухаючись в чудну мовчанку міста, чув биття власного серця й розмову власної душі й марив людиною... Марив, а перед очима стояла тремтяча постать звичайного юнака, який написав "только для себя" оте страшне "мошеннікі", за що мусить згинутися. І ця постать чим далі, тим більше наближалася до мого сумління, і воно почало тривожити мізок, викликаючи в нім цілі рої самих суперечливих думок, серед яких настирливішою була думка про обнову, ту саму обнову, якої чекають не тільки в місті, а й далеко за містом...

І сталось так, що залишив місце варту і подався до того льоху, де сидів юнак. Застав там лише одного вартового, який був не то сонний, не то п'яний.

— Відчиніть, товаришу, двері!—сказав я до нього. — Мушу арештанта взяти...

Вартовий ледачо подивився на мене і, без найменшого зацікавлення, "отак собі", спитався:

— А ви з комітету, чи що таке?

— Та ж не з вулиці!—удав собою сердитого. — Мені наказано, щоб я його...

Тут я зробив рух рукою згори вниз і лице вартового ожило.

— Ага! — схопився він. — В расход, значиться!.. Ну, що ж... Так йому й треба...

— А ви його знаєте, чи що таке? — зацікавився я, думаючи, чи не помилився, йдучи проти волі своїх товаришів.

— Тая так собі!.. Раз треба, так треба!..—сказав вартовий.

Увійшовши в льох, засвітив сірника і побачив знайому зігнуту постать юнака, як вона злякано сиділа в кутку коло якоїсь старої бодні.

— Ну, що?—звернувся я до юнака.

— Не бейте!.. Клянусь пам'яттю свого отца, что я нічого злого нікому не делал!.. — залементував він.

І тут тільки я побачив, що його лице було в синяках, а драна шинелька порвана на шматки.

— Вас били?—спитався я.

Він тихо заплакав...

— Не плачте!—сказав я і лагідно погладив його по голові. — Я вас заберу звідси...

— Ви меня разстрелять хотіте, да? — захвилювався він. — Разстрелять, да?..

— Заспокойтеся! Мовчіть і йдіть за мною! — сказав я тихо і стиснув його за плече.

Він з хвилину дивився мені в очі, а потім глибоко зітхнув і промовив:

— Я готов!..

Через хвилину ми були на місці моєї варти.

— Бачите пустельні вулиці?—спитався я його.

— Что вы хотіте делать?—затремтів він.

— Нічого... Йдіть собі...

— Как?.. Куда?.. — спантеличено говорив він, не знаючи, як розуміти мене.

—Дуже просто! Йдіть собі...

— А ви стрелять не будете? — спитався.

— Ні! — крутнув я головою і вслід за цим вистріляв у небо всі п'ять набоїв, які були закладені в карабіні.—Тепер вірите?..

— Спасібо! — гаряче сказав він. — А как же мой дневнік?

— Ваш щоденник у моїх товаришів, які засудили вас на смерть, — відповів я.

Він якось чудно нагнувся вперед і раптом в моїх очах блиснула зелена блискавка, і я почув, як мої ноги посковзнулися і як я полетів у якусь чорну прірву, несвідомо хапаючись руками за повітря. Потім, як крізь сон, почув лише одне слово:

— Мошеннік!..

* * *

...Опам'ятавшись, побачив себе самотнього серед пустельної вулиці, над якою двигало зоряне осіннє небо.

І почув, як страшно боліло межи очами, але не хотів витиратися, хоч знав добре, що моє лице закривавлене.

"Зоряне небо наді мною..."—почала було складатися думка, але в той же час десь недалеко щось заторохтіло й затріщало, і я побачив, як в ста кроках від мене якісь невідомі розбивали магазин...

м. Львів, 1921р., 12 листопада